

సచ్చిదానంద శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమదుత్తరగీతా

అథ ప్రథమోఽధ్యాయః

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ యదేకం నిష్కళం బ్రహ్మ వ్యోమాతీతం నిరంజనమ్ ।
అప్రతర్క్య మవిజ్ఞేయం వినాశోత్పత్తివర్జితమ్ ॥ 1 ॥

కైవల్యం కేవలం శాంతం శుద్ధ మత్యంత నిర్మలమ్ ।
కారణం యోగనిర్ముక్తం హేతుసాధన వర్జితమ్ ॥ 2 ॥

నిర్గుణం పరమం జ్యోతి రప్రమేయ మనుత్తమమ్ ।
ఆద్యంతరహితం సూక్ష్మం శివమద్వైత మవ్యయమ్ ॥ 3 ॥

హృదయాంబుజ మధ్యస్థం జ్ఞానజ్ఞేయ స్వరూపకమ్ ।
తత్ క్షణాదేవ ముచ్యేత యద్ జ్ఞానాద్బ్రూహి కేశవ! ॥ 4 ॥

కేశవ = ఓ కృష్ణా!; యత్ = ఏది; ఏకం = సజాతీయ విజాతీయ స్వగత భేదరహితమో; నిష్కళం = జీర్ణముగానిదో; బ్రహ్మ = (బృహతి, వర్ణయతి బ్రహ్మ- (బృహతి, వర్ణయతి = వృద్ధిబొందించువాడు, వృద్ధిబొందువాడు)-బ్రహ్మమో; వ్యోమ+ అతీతం = (విశ్వం, వ్యయతి, సంవృణోతీతి వ్యోమః, వ్యేష్ సంవరణే- విశ్వం = విశ్వమును, వ్యయతి = సంవృణోతి = వ్యాపించునది; ఇతి = కనుక, వ్యోమ) వ్యోమ = వాక్ ప్రపంచమును, వ్యాపించిన హృదయాకాశమును; అతీతం = అతిక్రమించినదో; నిరంజనమ్ = కాటుకవలెనంటుకొను స్వభావములేనిదో;

అప్రతర్క్యం = ఊహించి తెలిసికొనుటకు సాధ్యము గానిదో; వినాశోత్పత్తి వర్జితం
 = మరణ జననములచే విడువబడినదో; కైవల్యం = (శరీరేంద్రియాది విరహిణ
 ఆత్మనః అద్వితీయతయా అవస్థానం- కైవల్యం=శరీర+ఇంద్రియాది = దేహేం
 ద్రియాదులతో; విరహిణః = ఎడబాటుకలిగిన; ఆత్మనః = ఆత్మయొక్క; అద్వితీయ
 తయా = తనకంటె రెండవది లేనితనముతో; అవస్థానం = ఉండుట (కైవల్యమ్)
 మోక్షస్వరూపమో; కేవలం = (కేవల సేవనే, కేవలతే = ఆశ్రయింప బడినది; ఇతి
 = కనుక, కేవలం) ఒకటే యొకటియైనదో; శాంతం = (శామ్యతేస్య శాంతః. శము
 ఉపశమే, శామ్యతేస్య = శమింపబడినది) ఇంద్రియాదుల గజిబిబి లేనిదో; శుద్ధం =
 ప్రకృతి సంబంధము బొత్తిగా లేనిదో; అత్యంత నిర్మలమ్ = త్రిగుణసంబంధ
 మాలిన్యములు బొత్తిగా లేనిదో; కారణం = (కరోతి కారణం, డుక్కుణ్ కరణే, కరోతి
 = చేయునది); చైతన్యస్వరూపియైనందున సర్వమును జేయునదో; యోగ =
 ప్రయత్నముతో; నిర్ముక్తం = విడిచిపెట్టబడినదో, గురుకీలునందు నిల్చుప్రయత్నముతో
 సర్వమును వదలబడి నిల్చినదో; హేతు సాధనవర్జితమ్ = (హినోతి గచ్ఛతి పరిణత్యా
 కార్యరూపత మితి హేతుః పరిణత్యా = పరిపాకముచేత, కార్యరూపతాం = కార్య
 రూపమును; హినోతి = గచ్ఛతి = పొందునది; ఇతి = కనుక; హేతుః = హేతువు;
 సాధన = సాధ్యతే అనేనేతి సాధనం; రాధసాధ సంసిద్ధా, అనేన = దీనిచే, సాధ్యతే
 = సాధింపబడును; హేతు = కారణముచేతను; సాధన = కరణముచేతను; వర్జితం
 = విడువబడినదో; హృదయాంబుజ మధ్యస్థమ్ = హృదయకమల మధ్యభాగమగు
 సుషుమ్నయందున్నదో; జ్ఞానం = చైతన్యమో; జ్ఞేయం = (అంతర్ముఖవృత్తికి
 మాత్రమే) తెలియదగినదో; నిర్గుణం = (బ్రహ్మమున లీనమై నపుడు ప్రకృతి
 లయించును. త్రిగుణస్వరూపిణీయే ప్రకృతి. ప్రకృతి లేనందున) నిర్గుణమో, పరమం
 = ఉత్కృష్టమైనదో; జ్యోతిః = (ద్యోతత ఇతి జ్యోతిః. ద్యుత దీప్తా. ద్యోతతే =
 ప్రకాశించునది; ఇతి = కనుక, జ్యోతిః) చైతన్యజ్యోతియే, అప్రమేయ = చిదాభాస
 ద్వారమున నెఱుగరానిదో; అనుత్తమమ్ = సాటిలేనిదో; ఆది+అంతః+రహితం =
 మొదలు, కొన లేనిదో; సూక్ష్మం = సూచ్యతే = గురుసూచనచే సూచింప బడునది;
 ఇతి = కనుక సూక్ష్మం (సూచ్యతే ఇతి సూక్ష్మం) సూక్ష్మమో; శివం = (అరిష్టం
 శినోతి తనూకరోతీతి శివం. శిఞ్ నిశానే. అరిష్టం= కీడును; శినోతి = తనూకరోతి
 నశింపజేయునది; ఇతి = కనుక, శివం = శివము) కళ్యాణమో; అద్వైతం =

అనాత్మతో జతలేనిదో, అవ్యయం = అపచితి (తఱుగుదల) లేనిదో; యత్ జ్ఞానాత్ = ఏ జ్ఞానమువలన; తత్ క్షణాత్+ఏవ = ఆ క్షణమునుండియే; ముచ్యేత = బంధము నుండి విడువబడునో; (తత్ = దానిని) బ్రూహి = చెప్పుము. ఇవన్నియు దేవుని లక్షణములు. ఇన్ని నిత్యవిశేషణములుగల బ్రహ్మమును అంతర్ముఖవృత్తితో నీలో జ్ఞేయముగా జేసికొని పలుమాఱిట్లు జ్ఞేయమైన బ్రహ్మము ననుసరించి జ్ఞానమును సంపాదించుకొని, ఇట్టి బ్రహ్మసంస్కారముచే నేర్పడిన జ్ఞానదృష్టిచే బ్రహ్మమును దర్శించు గురుసూటిని సిద్ధింపజేసికొని, ఆలస్యము లేకుండ జీవన్ముక్తిని బొందెడు జ్ఞానోపదేశము జేయుము కృష్ణాయని అర్జును డడిగెను.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ సాధు పృష్టం మహాబాహో! బుద్ధిమానసి పాండవ!

యన్మాం పృచ్ఛసి తత్త్వార్థ మశేషం ప్రవదామ్యహమ్ ॥ 5 ॥

మహాబాహో! = (మహ్యతే పూజ్యత ఇతి మహత్, మహాపూజాయాం. మహ్యతే=పూజ్యతే=పూజింపబడినది; ఇతి = కనుక; మహత్. బాహతే అనేన పురుషో వస్తూపాదానాయ ప్రయత్నం కరోతీతి బాహః, బాహృ ప్రయత్నే. అనేన = దీనిచేత; పురుషః = జీవుడు; వస్తు = వస్తువును; ఉపాదానాయ = గ్రహించుటకు; ప్రయత్నం = ప్రయత్నమును; కరోతి = చేయును; ఇతి = కనుక; బాహః = బాహవు, తనబోధను విని గ్రహించుశక్తిగల అర్జునునకు పూజనీయమైన బాహవులు శ్రోత్రములే) గొప్ప భుజములుగల అర్జునా! పాండవ = (స్వారాజ్య భగవద్గీత 1 అ. 2 శ్లో॥ ప్రకారము) శుద్ధసాత్విక వృత్తిగలవాడా; సాధు = లెస్సగా; పృష్టం = అడుగబడెను; బుద్ధిమాన్+అసి = బుద్ధిమంతుడవగుదువు; యత్ = ఏ జ్ఞానదృష్టిని; మాం = నన్ను; పృచ్ఛసి = అడుగుచున్నావో; తత్ = ఆ; తత్త్వార్థం = తత్ త్వం పదముల విషయమును; అశేషం = సంపూర్ణముగా; అహం = నేను; ప్రవదామి = బోధించుచున్నాను.

స్వారాజ్య భగవద్గీత 2-50 ప్రకారము, బుద్ధియనగా మొదట అంతర్ముఖ వృత్తిని సంపాదించి, దీనిచే బ్రహ్మము జ్ఞేయము కాగా, పిమ్మట బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగగా, తదనంతరం ఈ జ్ఞానము పరిపక్వమైనప్పుడు,

అట్టి జ్ఞానముచే వెంటనే బ్రహ్మము జ్ఞేయమగుటంబట్టి, బ్రహ్మవలోకనమున కనుకూలమై, ఇయ్యవలోకనమే గురుసూచనగా పరిణమించి, దీనిచే అత్యంత త్వరితముగా బ్రహ్మైక్యమేర్పడగా ఇట్టి జీవన్ముక్తికి బుద్ధియనిపేరు. నా బోధ వినినచో ఇట్టి బుద్ధిమంతుడవగుదువని సూచన.

శ్లో॥ ఆత్మమంత్రస్య హంసస్య పరస్పర సమన్వయాత్ ।

యోగేన గత కామానాం భావనా బ్రహ్మచక్షతే ॥ 6 ॥

ఆత్మమంత్రస్య = ఆత్మమంత్రమునకును; హంసస్య = హంసకును; పరస్పర = ఒకదానికొకటి; సమన్వయాత్ = పొందిక లెస్సగా కలిగియుండుట వలన; యోగేన = యోగముచేత; గతకామానాం = కామములేని వారియొక్క; భావనా = ధ్యానము; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమని; ఉచ్యతే = చెప్పబడును; అతతీర్వాత్మా, అతసాతత్యగమనే. అతతి = ఎప్పుడును సంచరించునది; ఇతి = కనుక; అత్మా, మన్యత ఇతి మంత్రః, మనజ్ఞానే. మన్యతే = విచారింపబడినది; ఇతి మంత్రః = మంత్రము, హంతీతి హంసః; హన హింసాగత్యేః. హంతి = హింసించునది, పోవునది. యుజ్యత ఇతి యోగః. యుజిర్యోగే. యుజ్యతే = కూర్చబడునది; ఇతి = కనుక; యోగః = యోగము.

కుండలినీ శక్తిని దాటినపిదప తనంతకుదానే బ్రహ్మమునందు తన్మయత్వము నొందుచుండు స్థితియే ఆత్మమంత్రము. శ్వాసపై మనస్సుతో నిగా నుంచుటే హంసమంత్రము. నిగా కుదురుటే సోఽహంభావము. సోఽహంభావమే క్రమముగా ఆత్మమంత్రముగా పరిణమించును. ఇదే పరస్పర సమన్వయము. మరికొంతసేపటికి ఆత్మమంత్రము కూడ లయమగును. ఇదే యోగము. ఇయ్యోగమున బ్రహ్మానందమున మునిగి యున్నందున ఎట్టి కోరికలు నుండవు. ఇట్టి యనుభవముతో నున్నపుడేది మిగిలి యుండునో అదియే బ్రహ్మము.

శ్లో॥ శరీరిణా మజస్యాస్తం హంసత్వం పారదర్శనమ్ ।

హంసోహంసాక్షరం చైతత్ కూటస్థం యత్తదక్షరం

తద్విద్వా నక్షరం ప్రాప్య జహ్యన్మరణ జన్మని ॥ 7 ॥

శరీరిణాం = జీవులయొక్క; అంతం = చివర; హంసత్వమ్ = జీవన్ముక్తత్వము; అజస్య = బ్రహ్మయొక్క; పార = ఆవలి దరిని; దర్శనం = చూచుట; హంసః = హంసను; అక్షరం = నాశరహితమగు; హంసః+చ = హంసయును నగును; యత్ = ఏది; కూటస్థం = కూటస్థమో; తత్ = అది; అక్షరం = అక్షరము; తత్ = ఆ; అక్షరం = పర్యత శిఖరమువలె దేనికిని చలింపని కూటస్థుని; ప్రాప్య = పొంది; మరణజన్మని = మరణజననములను; జహ్యత్ = విడిచిపెట్టుచున్నాడు.

జీవత్వము నశించి బ్రహ్మత్వము నొందుటే మహాప్రళయము. ఈ మహాప్రళయమే జీవత్వపు తుది. ఇట్టి స్థితియే హంసత్వము. మనలోని బ్రహ్మ మనస్సు. ఈశ్వర మనస్సే బ్రహ్మ. బ్రహ్మమునందలి మనస్సే అహంకార తత్త్వము. సంకల్పరహితత్వమే బ్రహ్మయొక్క ఆవలి దరిని నొందినట్లగును. ఇట్టి స్థితియే నాశనములేని హంసత్వము. ఇంద్రియ మనోబుద్ధులెంత చలించినను ఆత్మస్వరూపుడనైన నేను చలింప లేదనెడు నిశ్చయాత్మయే అక్షరతత్త్వమగు కూటస్థ స్వరూపము. హంస మంత్రము చేతను, ఆత్మమంత్రముచేతను నియ్యక్షర తత్త్వము నొందినజీవుడు జనన మరణరహితమగు జీవన్ముక్తిని పొందును.

శ్లో॥ గచ్ఛన్ తిష్ఠన్ సదాకాలం వాయుస్వీకరణం పరమ్ ।

సర్వకాల ప్రయోగేన సహస్రాయు ర్భవేన్నరః ॥ 8 ॥

గచ్ఛన్ = పోవుచు; తిష్ఠన్ = ఆగుచు; సదాకాలం = ఎల్లప్పుడు; పరం = కేవలము; వాయుస్వీకరణం = వాయు సంగ్రహమును; సర్వకాల ప్రయోగేన = అన్నివేళల ప్రయోగించుటచే; నరః = మనుష్యుడు; సహస్రాయుః = వేయి సంవత్సరము లాయువుగలవాడు; భవేత్ = అగును.

విశ్రాంతి దొరికిన ప్రతి సమయమునందును తుదకు నడుచుచు, కీలుకుదురునపుడు, పాదసంచారము జరుగక తానాగుచు, కేవలము వాయువును క్రమక్రమముగా నూక్ష్మము చేయుటకే కాలమును వినియోగించుచు ఎవడు కృషిచేయునో అతడు పెక్కువేల సంవత్సరములు జీవించును. శ్వాస క్రమక్రమమున సన్నగిల్లుచు తుదకు నిలిచిపోవును. కనుక ఆయుస్సు తఱుగదు. ఇది సత్యము. బ్రహ్మమే తానై యుండును. కనుక మృత్యుంజయత్వము సర్వమానవులకు సిద్ధించును.

శ్లో॥ యావత్ పశ్యేత్ ఖగాకారం తదాకారం విచింతయేత్ ॥ 9 ॥

యావత్ = ఎంతవరకు; ఖగాకారం = (భే గచ్ఛతీతి ఖగః. భే=ఆకాశమునందు; గచ్ఛతి=పోవునది; ఇతి = కనుక; ఖగ = ఖగము) శ్వాసపరిమితి తక్కువగుకొలది, పృథివీ జలాగ్ని వాయుభూతముల దాటుచుండును. ఇచ్చట భూతపంచకములు జడములగుటయే దాటినందుకు సూచన. పిమ్మట ఆకాశమున సంచరించు ఆకార మేర్పడును. భూమిని మోసెడు శేషుడు వాయువును మ్రింగునని మన గ్రంథములలో చెప్పినట్లు కుండలినీశక్తి శ్వాసను మ్రింగివేయును. అప్పటినుండి హంస ఆకాశమున చరించు ఆకారమునుకూడ దాటును. ఆకాశపంచక గోళములు జడములగుటయే యిందుకుసూచన. ఇంతవఱకే మనయత్నము. పిమ్మట తనంతకు తానే హంస, అహంకార, మహదవ్యక్త తత్త్వముల దాటి తుదకు బ్రహ్మమున లీనమగును. (ఇది ప్రత్యక్షానుభవమగును) ఆకాశమున సంచరించు నాకారమును, పశ్యేత్ = చూచునో, అంతవరకు; తత్ = ఆ హంసయొక్క; ఆకారం = ఆకారమును; విచింతయేత్ = పలుమాఱు తలచవలయును. అడుచున్నశ్వాసను మనస్సు చూచుచుండుటే చింతన.

శ్లో॥ ఖమధ్యే కురు చాత్మానం ఆత్మమధ్యే చ ఖం కురు ।

ఆత్మానం ఖమయం కృత్వా స కించిదపి చింతయేత్ ॥ 10 ॥

బ్రహ్మ తనపై కూర్చున్న వెంటనే హంస సత్యలోకమార్గము పట్టును. అటులనే మనస్సు తనపై కూర్చున్న వెంటనే హంస సత్యలోకపు వైపు

తిరుగును. మన ప్రయత్నము హంస ఆకాశతత్త్వము దాటువరకే. అవతలిది దేవభూమి ప్రయాణము. అది హంసకే సాధ్యము. మనము తన్మయత్వము చెందియుందుము.

ఖమధ్యే = (ఖనతి వ్యధయతీతి ఖం. ఖను అవదారణే. ఖనతి=వ్యధయతి= అవదారయతి=చీల్చునది; ఇతి=కనుక; ఖం = అక్షరములను విభజనగా చీల్చు హృదయాకాశమే ఖం. ఖం=ఆకాశము;) హృదయాకాశ మధ్యమగు సుషుమ్నయందు; ఆత్మానం = తన్ను; కురు = చేయుము. మనస్సున్నంతసేపు తానున్నాడు. మనస్సు లయమైనచో తాను లేడు. కనుక మనస్సును సుషుమ్నయందు చేయుము. ఇంతవరకే మనయత్నము. ఆత్మమధ్యే చ = తన మధ్యమునందును; (మనస్సే హృదయ కమలము, హృదయాకాశములోని సంకల్పనిశ్చయాత్మకమైన అంతఃకరణమే హృదయకమలము) ఖం = వాయ్వాది రహితమగు ఆకాశమును; కురు = చేయుము; ఆత్మానం = తన్ను; ఖమయం = ఆకాశమయముగా; కృత్వా = చేసి; కించిత్ అపి = కొంచెమైనను; న చింతయేత్ = తలచనేగూడదు.

శ్లో॥ స్థిరబుద్ధి రసమ్నాథో బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణి స్థితః ।

బహిర్వ్యోమస్థితం నిత్యం నాసాగ్రేచ వ్యవస్థితమ్ ।

నిష్కలం కం విజానీయాత్ శ్వాసో యత్ర లయం గతః ॥ 11 ॥

బ్రహ్మవిత్ = బ్రహ్మవేత్త; స్థిరబుద్ధిః = స్థిరబుద్ధిగలవాడై; అసమ్నాథః = మూఢత్వము బొత్తిగాలేనివాడై; బ్రహ్మణి స్థితః = బ్రహ్మమునందుండువాడనై; శ్వాసః = ఊపిరి; యత్ర = ఎచ్చట; లయంగతః = లీనమునొందునో; (తత్ర=ఆ) (శ్వాస నశించుకొలిది నాసాగ్రమగుచుండును. సంపూర్ణముగా శ్వాసయెచ్చట లీనమగునో యక్కైవల్యస్థానమే నాసికాగ్రము, అంతేకాని స్థూలశరీరపు ముక్కుకొనయందు దృష్టి నుంచినచో కన్నులకపాయము కలుగును.) వ్యవస్థితం = శాస్త్రనిరూపిత నియమమగు; నాసాగ్రే = నాసాగ్రమునందు; బహిర్వ్యోమస్థితం చ = బాహ్యోకాశమునందు నున్నట్టిదియు; నిష్కలం = విభాగములు లేనిదియు అగు; కం = బ్రహ్మమును; విజానీయాత్ = జ్ఞానదృష్టిచేతనే ఎఱుగవలయును.

శ్లో॥ పుటద్వయ వినిర్ముక్తో వాయు ర్యత్ర విలీయతే ।

తత్ర సంస్థ మృనః కృత్వా తం ధ్యాయేత్ పార్థ! ఈశ్వరమ్ ॥12॥

పార్థ = అర్జునా; పుటద్వయ వినిర్ముక్తః = నాసా పుటములనుండి బయలు వెడలెడు; వాయుః = శ్వాస; యత్ర = ఎచ్చట; విలీయతే = లయము నొందునో; తత్ర = అచ్చట; మనః = మనస్సును; సంస్థం = లెస్సగా నుండునట్లు; కృత్వా = చేసి; తం = ఆ; ఈశ్వరః = (ఈష్ట ఇతీశ్వర = ఈష్టే = ఐశ్వర్య యుక్తుడు; ఇతి = కనుక; ఈశ్వరః = ఈశ్వరుడు) శుద్ధసాత్విక ప్రకృతితో కూడిన శబల బ్రహ్మమగు ఈశ్వరుని; ధ్యాయేత్ = ధ్యానింపవలయును.

శ్వాసవెంబడి మనస్సుంచినచో కొంతసేపటికి శ్వాసనిలుచును. శ్వాస నిలువగనే తనలోని దేవుడిదియె యని గుఱిపడును. మొదటి సోపానము శ్వాసపై నిగా నుంచుట. శ్వాస నిలిచిపోవు స్థితి యేర్పడినచో తొలిమెట్టిక సిద్ధియైనదని గ్రహింపవలయును. బ్రహ్మానంద స్వరూపమున మిగిలిన తనలోని దేవునిపై నిగా నుంచుటే ఈశ్వరధ్యానము. తన్నుతా జూచుట. ఇదే రెండవ సోపానము.

శ్లో॥ నిర్మలం తం విజానీయాత్ షడూర్మి రహితం శివమ్ ।

ప్రభా శూన్యం మన శూన్యం బుద్ధిశూన్యం నిరామయమ్ ॥ 13

సర్వశూన్యం నిరాభాసం సమాధిస్థస్య లక్షణమ్ ॥ 14

నిర్మలం = దోషరహితమును; షడ్+ఉర్మిరహితం = షడూర్ములు లేనిదియు; (స్థూలదేహము, ప్రాణమయకోశమును, చిత్తసంబంధ మనోమయకోశమును బ్రహ్మనిష్ఠ కుదిరినపుడు జడములై ఊడిపోవుచుండుటచే, మిగిలిన ప్రత్యగాత్మయే నేనని నిశ్చయమగుటచే ఈ మూడింటి ధర్మములైన జననమరణములను, క్షుత్తిపాసలును, శోకమోహములు నగు షడూర్ములు నాకు లేవని నిశ్చయమగును). శివం = మంగళ కరుడును, మలినమైన సూక్ష్మశరీరము మనస్సు. నిర్మలాంతఃకరణము బుద్ధి. సంకల్పము మనః ప్రభా. నిశ్చయము బుద్ధి ప్రభా. ప్రకర్షణభాతీతి ప్రభా. ప్రకర్షణ = మిక్కిలి;

భాతి = ప్రకాశించునది; ఇతి ప్రభా. ప్రభాశూన్యం = మనోబుద్ధుల ప్రకాశములగు సంకల్ప నిశ్చయ వృత్తులు లేనిదియును; మనశ్శూన్యం = మనస్సులేనిదియు; బుద్ధిశూన్యం = బుద్ధియును కూడ లేనిదియును; నిరామయం = (ఆమీనాతి ఆమయః. ఆమీనాతి = హింసించునది, మీఞ్ హింసాయాం) రోగములు లేనిదియును; సర్వ శూన్యం = ప్రత్యగాత్మకంబె నితరమైన అనాత్మయంతయుబొత్తిగా లేనిదియు; నిరాభాసం = లింగశరీరము తన వృత్తులతో కూడ తాను నిశ్చేష్టయై యున్నందున బ్రహ్మ ప్రతిబింబమగు చిదాభాస కూడా లేనిదియును; సమాధిస్థస్య = సమాధి యందున్న వానియొక్క; లక్షణం = లక్షణమగు; తం = ఆ స్థితిని; విజానీయాత్ = జ్ఞానదృష్టిచే జ్ఞేయముగా చేసికొని యెఱుగవలయును. ఇట్లెరుగుటే బ్రహ్మోప లోకనమును, తన్నుతానెఱుగుటయును అగును.

శ్లో॥ త్రిశూన్యం యో విజానీయాత్ స తు ముచ్యేత బంధనాత్ ॥14॥

త్రిశూన్యం = ప్రభలతోడి మనోబుద్ధులు బొత్తిగా లేనితనమును; యః = ఎవడైతే; విజానీయాత్ = అనుభవపూర్వకముగా ఎవడు తెలిసికొనునో; సః = అతడు; బంధనాత్ = బంధమునుండి (అనాత్మయు, అనాత్మజ్ఞానమును జేరి బంధము); ముచ్యేత = విడివడును.

మనోబుద్ధుల చలన మణెంగెనేని బ్రహ్మమే జ్ఞేయమై బ్రహ్మజ్ఞాన మేర్పడును. ఇట్టి జ్ఞానమువలననే కైవల్యము సిద్ధించును.

శ్లో॥ స్వయ ముచ్చలితే దేహే దేహీన్యస్త సమాధినా ।

నిశ్చలం తం విజానీయాత్ సమాధిస్థస్య లక్షణమ్ ॥ 15 ॥

స్వయం = స్వయముగా, తనంతతానుగానే; దేహే = స్థూలసూక్ష్మకారణ దేహములు చలింపబడుచుండగా; దేహీ = జీవుడు; సమాధినా = సమాధిచేత (సమ్యగాధీయతే మనోఽత్రైతి సమాధిః పు. డుదాఞ్ ధారణ పోషణయోః. అత్ర = ఇచ్చట; మనః = మనస్సు; సమ్యక్ = లెస్సగా; అధీయతే = ఉంచబడును; ఇతి = కనుక; సమాధిః = సమాధి); న్యస్త = ఉంచబడినట్టియు; నిశ్చలం = కదలికలేనిది; తం = ఆ బ్రహ్మవస్తువును; విజానీయాత్ = తెలియవలయును; సమాధిస్థస్య లక్షణం = ఇది సమాధియందున్న వాని లక్షణము.

శ్లో॥ అమాత్రం శబ్దరహితం స్వర వ్యంజన వర్జితమ్ ।

బిందునాదకళాతీతం యస్తం వేదసవేదవిత్ ॥ 16 ॥

అమాత్రం = లఘువులు లేనిదియు; శబ్దరహితం = ఆకాశ తత్త్వమును దాటినందున శబ్దసంబంధము లేనిదియు; స్వర = అచ్చులతోను; వ్యంజన = హల్లులతోను; వర్జితం = విడువబడినదియును; బిందు = (సీతారామాంజనేయ సంవాదము - ప్రథమాశ్వాసము, 163, 164 పద్యములలో “అమ్మనంబుఁ గరణంబుగాఁ గైకొని తత్పవన మనోఽగ్రస్థితయుఁ గర్తృత్వ భోక్తృత్వాది ధర్మసమేతయు నైన బుద్ధి విలసిల్లు, నదియె బిందు వనంబరగు” నని యున్నందున) బుద్ధిని, నాద = (సీతారామాంజనేయ సంవాదము 1-172లో “నాదంబున విలీనంబగు, నది తురీయంబు”నని యున్నందున) తురీయమును, సీ.రా.ఆం.సం. 1-162లో “బుద్ధియె బిందువందుఁజలగెడు నాత్మ ప్రతిబింబమె కళ” యని యున్నందున, కళ = చిదాభాసుని; అతీతం = గడచినదియును నేదియో; తం = దానిని (ఆ బ్రహ్మమును); యః = ఎవడు; వేద = తెలిసికొనునో; సః = అతడు; వేదవిత్ = వేదవిదుడు.

అనుకొనునవి సంకల్పములు. ఈ సంకల్పములనే బయటకు ననినచో పలుకు లగును. ఇప్పులుకులనే వ్రాసినచో అక్షరము లగును. సంకల్పములే లేనందున లఘువులుగాని, పదములుగాని, అచ్చులుగాని, హల్లులుగాని, లేనట్టిదియు, బుద్ధిని, తురీయమును, చిదాభాసుని- నిమ్మాడింటిని దాటినదియు నైన బ్రహ్మము నెఱిగినవాడే వేదవిదుడు.

శ్లో॥ ప్రాప్తేజ్ఞానేన విజ్ఞానే జ్ఞేయం చ హృది సంస్థితే ।

లబ్ధశాంతిపదే దేహే న యోగో నైవధారణా ॥ 17 ॥

గురుకీలు సిద్ధింపజేసుకొనిన పిమ్మట అంతర్ముఖవృత్తి యేర్పడి తనలోని బ్రహ్మము జ్ఞేయమగును. పలుమారు ఈవిధమున బ్రహ్మము జ్ఞేయ మగుచుండగా బ్రహ్మసంస్కారమేర్పడును. సంస్కారబలమున గురుకీలు ననుసంధింపకనే బ్రహ్మవలోకనమొనరించు బ్రహ్మజ్ఞాన మేర్పడును. ఇట్టి

బ్రహ్మజ్ఞానముచే బ్రహ్మవలోకన సిద్ధియై బ్రహ్మమే తాను, తానే బ్రహ్మమును నగుచున్నాడు. యోగమునకును, ధారణకును నిదియే ఫలితము గనుక నిట్టి మహాత్మునకు యోగధారణలతో పనిలేదు. సిద్ధించినట్లే.

జ్ఞానేన = జ్ఞానముచేత; విజ్ఞానే = విశేషజ్ఞానము; ప్రాప్తీనతి = పొందబడుచుండగా; జ్ఞేయం చ = జ్ఞేయమును; హృది = హృదయమునందు; సంస్థితే సతిః = లెస్సగా నిలుచుచుండగా; దేహీ = దేహమును; లబ్ధశాంతిపదే = శాంతిపదము నొందుచుండగా; యోగః = యోగము; న = లేదు; ధారణః = ధారణమును; నైవ = లేనే లేదు.

శ్రీ సీతారామాంజనేయ సంవాదము 3-164 పద్యము

క॥ మదియెద్ది దలంచు మదియె,
య్యది గనుగొను నదియె బ్రహ్మమను
నగ్గుతినా! హృదయంబున నిలుపుట దీ
నదయాపర పరమధారణా యోగమగున్.

శ్లో॥ యో వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతే చ ప్రతిష్ఠితః ।

తస్య ప్రకృతిలీనస్య యః పర స్స మహేశ్వరః ॥ 18 ॥

వేదాదౌ = వేదమునకు మొదట; యః = ఏ; స్వరః = అచ్చగు ఓంకారము; ప్రోక్తః = చెప్పబడినో; వేదాన్తే = వేదాంతమునందు; ప్రతిష్ఠితః = ప్రతిష్ఠింపబడినదో; తస్య ప్రకృతి లీనస్య = ఆ ప్రకృతి లీనమునకు; యః = ఎవడు; పరః = అన్యుడో; సః = అతడు; మహేశ్వరః = మహేశ్వరుడు.

సంకల్పములతో తోపికలు తోచుచుండగా వాని చూచుచుండుటే ఆవరణము. ఇది మలినసాత్విక ప్రకృతి యగుచో అవిద్యయగును. గురు కీలుచే సంకల్పము లణగుచు, తోపికలు తక్కువగుచు, అంతర్ముఖవృత్తి యేర్పడుచునుండగా నయ్యవిద్యయే శుద్ధసాత్విక ప్రకృతియగు మాయ

యగును. ఇమ్మాయలీనమగు తురీయము సంభవించుచో అట్టి స్థితికే ఓంకారము వేదాదియందును, వేదాంతమునందును స్థితియే ఓంకారము. (గొప్పతనము తటస్థించుచున్నది). ఈ ఓంకారం లీనమైనపుడేది మిగిలి యుండునో అదియే మహేశ్వర తత్త్వము.

శ్లో॥ నావార్ధీ హి భవేత్తావత్ యావత్పారం న గచ్ఛతి ।

ఉత్తీర్ణేతు సరిత్పారే నావయా కిం ప్రయోజనమ్? ॥ 19 ॥

యావత్ = ఎంతవరకు; పారం = తీరమును; న గచ్ఛతి = పొందలేదో; తావత్ = అంతవరకు; నావార్ధీహి = నావను గోరువాడుగా; భవేత్ = అగును; సరిత్ పారే = నదీతీరమును; ఉత్తీర్ణే = చేరినపిమ్మట; నావయా = ఓడతో; కిం ప్రయోజనమ్ = ఏమి ప్రయోజనము.

శ్లో॥ గ్రంథమభ్యస్య మేధావీ జ్ఞానవిజ్ఞాన తత్పరః ।

పలాలమివ ధాన్యార్థీ త్యజేద్గ్రంథ మశేషతః ॥ 20 ॥

మేధావీ = బుద్ధిమంతుడు; గ్రంథం = శాస్త్రమును; అభ్యస్య = అభ్యసించి; జ్ఞానవిజ్ఞాన తత్పరః = జ్ఞానవిజ్ఞానాసక్తుడై; ధాన్యార్థీ = ధాన్యమును కోరువాడు; పలాలమ్+ఇవ = గడ్డినివలె; గ్రంథం = గ్రంథమును; అశేషతః = పూర్తిగా; త్యజేత్ = విడువవలయును.

శ్లో॥ ఉల్కాహస్తో యథా కశ్చిత్ ద్రవ్యమాలోక్య తాం త్యజేత్ ।

జ్ఞానేన జ్ఞేయ మాలోక్య జ్ఞానం పశ్చాత్పరిత్యజేత్ ॥ 21 ॥

కశ్చిత్ = ఒకానొకడు; ఉల్కాహస్తః = కొఱవిని చేతియందు గలవాడై; ద్రవ్యం = వస్తువును; ఆలోక్య = చూచి; తాం = ఆ కొఱవిని; యథా = ఏ రీతిగా; త్యజేత్ = విడుచునో; తథా = ఆ రీతిగానే; జ్ఞానేన = జ్ఞానదృష్టిచే; జ్ఞేయం = జ్ఞేయమగు బ్రహ్మమును; ఆలోక్య = చూచి; పశ్చాత్ = పిమ్మట; జ్ఞానం = జ్ఞానమును; పరిత్యజేత్ = లెన్నగా విడువవలయును.

బ్రహ్మమునందు లీనమైన వెంటనే స్వయముగా బ్రహ్మవలోకన మొనర్చు జ్ఞానము సహితము లీనమగును. దేవుడొక్కడే మిగిలియుండును.

శ్లో॥ యథామృతేన తృప్తస్య పయసా కిం ప్రయోజనమ్ ।

ఏవం తత్పరమం జ్ఞాత్యా వేదై ర్నాస్తి ప్రయోజనమ్ ॥ 22 ॥

యథా = ఎట్లు; అమృతేన = అమృతముతో; తృప్తస్య = తృప్తినొందినవానికి; పయసా = నీళ్ళచే; కిం ప్రయోజనమ్ = ఏమి లాభము? ఏవం = ఈ రీతిగానే; తత్ = ఆ; పరమం = బ్రహ్మమును; జ్ఞాత్యా = తెలిసికొనిన పిమ్మట; వేదైః = వేదములతో; ప్రయోజనం = ప్రయోజనము; నాస్తి = లేదు.

వేదములను చదువుట వలన ప్రయోజనము బ్రహ్మమే తానగుటయే! ఇట్టి స్థితి దృఢమైన పిమ్మట వేదము చదువపనిలేదు. దృఢమగువరకు పరిశీలించుచునే యుండవలయును.

శ్లో॥ జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః ।

న చాస్తి కించి త్కర్తవ్య మస్తిచే న్న సతత్త్వవిత్ ॥ 23 ॥

జ్ఞానామృతేన = అమృతమువంటి జ్ఞానముచేత; తృప్తస్య = తృప్తినొందినట్టి; కృతకృత్యస్య = ధన్యుడైనట్టి; యోగినః = యోగికి; కర్తవ్యం = ఇంకను చేయతగినది; న చాస్తి = లేదు; అస్తిచేత్ = ఉన్నదనినచో; సః = అతడు; తత్త్వవిత్ = యధార్థము నెఱిగినవాడు; న = కాదు.

బ్రహ్మమున లీనమైనవానికి జ్ఞానముకంటె నితర కర్మజేయు తలంపు పుట్టనే పుట్టదు. బ్రహ్మమున లీనమగుటలో నింకను కొరతయున్నవానికే కర్మయందభిలాష యుండును. నిజముగా బ్రహ్మానందము నొంది యున్నందులకు కర్మాభిలాష సహజముగా వదలియుండుట చిహ్నము.

శ్లో॥ తైలధారా మివాచ్ఛిన్నం దీర్ఘ ఘంటానినాదవత్ ।

అవాచ్యం ప్రణవస్యార్థం యస్తం వేద స వేదవిత్ ॥ 24 ॥

తైలధారాం+ఇవ = నూనెధారవలెను; దీర్ఘఘంటానినాదవత్ = దీర్ఘఘంటా
నాదం వలెను; ఆచ్ఛిన్నం = త్రెంపులేనట్టి; అవాచ్యం = శక్తివృత్తిగానట్టి; ప్రణవస్య
= లక్ష్మార్థమైన ప్రణవముయొక్క; అర్థం = విషయమైన బ్రహ్మమును; యః =
ఎవడు; వేద = తెలిసికొనునో; సః = అతడు; వేదవిత్ = వేదవిదుడగును.

శబ్దార్థములచే బ్రహ్మము నెఱుగలేము. ప్రణవముయొక్క లక్ష్మార్థముచే
నెఱుగగలము. తురీయాతీతము నొందదగిన స్థితిలో నుండెడు తురీయమే
ప్రణవము. ఇట్టి బ్రహ్మమును పొందినచో వేదవిదుడగును. ఈ స్థితిని
పొందక యెన్ని చదివినను ప్రయోజనము లేదు. ఈ పదవి నొందినచో
చదువులతో పని లేదు. వినోదార్థము చదువవలసినదే.

శ్లో॥ అత్యాన మరణం కృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిమ్ ।

ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసాత్ దేవం పశ్యేన్నిగూఢవత్ ॥ 25 ॥

మనస్సున్నచో తానున్నాడు. అది లేనిచో తాను లేడు. మనస్సెట్టిదో తాను
అట్టివాడే, కనుక- అత్యానం = మనస్సును; అరణిం = యజ్ఞములందగ్గిని పుట్టించు
వఱకు కాష్ఠాంతరముచే మధింప యోగ్యమైన, క్రింది దారువునుగా; కృత్వా = చేసి;
ప్రణవం = తురీయస్థితిని; ఉత్తర+అరణిం = మీదుగనుండు అరణిగా చేసి ధ్యాన
= ధ్యానమనెడు; నిర్మథన = మథించునట్టి; అభ్యాసాత్ = అభ్యాసము వలన;
నిగూఢవత్ = రహస్యముగా అణగియున్నట్టి; దేవం = దేవుని; పశ్యేత్ = స్పష్టముగా
చూడవలయును.

పాలలోని వెన్నను మథించి, గ్రహించినట్లు ప్రకృతిలో మిశ్రమమై
యున్న దేవునిని, గురుకీలునందు శ్రద్ధగా నిలుచుట యనెడు మథనచే
క్రమ క్రమముగా నొక్కొక్కటియే లీనమై, లీనమై, తుదకు బ్రహ్మమొక్కటియే
మిగులును. ఇట్టి బ్రహ్మవలోకనాభ్యాసముచే బ్రహ్మమును తెలియవలయును.

శ్లో॥ విధూమాగ్నినిభం దేవం పశ్యే దత్యంతనిర్మలమ్ ।

తాదృశం పరమం రూపం స్మరేత్ పార్థ! హ్యనన్యధీః ॥ 26 ॥

పార్థ! = అర్జునా; విధూమ+అగ్నినిభం = పొగలేని అగ్నివంటివాడును;
అత్యంత నిర్మలం = మిగుల స్వచ్ఛమైనవాడును నగు; దేవం = దేవుని; యావత్
పశ్యేత్ = చూచునంతవరకు; తాదృశం = అట్టి; పరమం = శ్రేష్ఠమైన; రూపం =
బ్రహ్మస్వరూపమును; అనన్య ధీః = బ్రహ్మముకంటె నితరమునందు ప్రవేశింపని
బుద్ధిగలవాడై; సృరేత్ = చింతింపవలయును.

శ్లో॥ దూరస్థోఽపి న దూరస్థః పిండస్థః పిండవర్జితః ।

విమల సర్వతో దేహీ సర్వవ్యాపీ నిరంజనః ॥ 27 ॥

దేహీ = జీవుడు; దూరస్థః+అపి = మనోవేగ మెంతయుండునో యంత
దూరముగ నుండినను; దూరస్థః+న = బ్రహ్మనుసంధానమున మనోవేగమెంత
నిలుచుచుండునో యంత సమీపమునకు వచ్చి వచ్చి తుదకు బ్రహ్మములోనే
లీనమగును. కనుక దేవునకు దూరముగలేడు; పిండస్థః = శ్వాసయెంత యాడునో,
యంత శరీరమునందుండియు; పిండవర్జితః = గురుకీలు సిద్ధించుటచే శ్వాసపరిమితి
తగ్గుచు నుండగా స్థూలశరీరమును విడచినవాడై జీవుడుండును; సర్వతః = (ఇట్లు
బ్రహ్మములో గలిసిపోయి, దేహమును వదలినస్థితి యనుభవములోనికి వచ్చినచో)
నన్నివిధముల, జీవుడు; విమలః = నిర్మలుడును; సర్వవ్యాపీ = సర్వవ్యాపకుడును;
నిరంజనః = దేనిని అంటనివాడునునైన బ్రహ్మమే తానగుచున్నాడు.

శ్లో॥ కాయస్థోఽపి న కాయస్థః కాయస్థోఽపి న జాయతే ।

కాయస్థోఽపి న భుంజానః కాయస్థోఽపి న బధ్యతే ॥ 28 ॥

కాయస్థః+అపి = అజ్ఞానదశలో దేహమునందుండు వాడనని తలంచిన జీవుడు;
న కాయస్థః = సుజ్ఞానదశకు వచ్చిన పిమ్మట దేహమునందేకాక అంతటనున్నానని
తెలిసికొనును; కాయస్థః+అపి = దేహమునందుండియు; నజాయతే = సుజ్ఞానదశలో
బ్రహ్మమే తానని తెలిసియున్నందున ‘బుట్టినవాడను కాను’ అని తెలిసికొన్నాడు;
కాయస్థః+అపి, నభుంజానః = సుజ్ఞానదశలో నేను కర్తనుగానని గ్రహించినందున
“భోగముల ననుభవించు వాడనుగా” నని గ్రహించినవాడు; కాయస్థః + అపి, న
బధ్యతే = జీవత్వము నాకులేదని గ్రహించి, అనాత్మను, అనాత్మజ్ఞానమును దూరము
చేసినందున నేను బంధింపబడలేదని నిశ్చయించుకొన్నాడు.

శ్లో॥ కాయస్థోపి న లిప్తస్యా త్కాయస్థోపి న వధ్యతే ॥ 29 ॥

కాయస్థోపి, నలిప్తస్యాత్ = సాక్షి గనుక జీవుడంటివాడు కాదు; కాయస్థోపి, న వధ్యతే = దేహముకంటె తానువేఱు గనుక దేహము చచ్చినను తాను చంపబడడు.

**శ్లో॥ తిలమధ్యే యథా తైలం క్షీరమధ్యే యథా ఘృతం
పుష్పమధ్యే యథాగంధః ఫలమధ్యే యథా రసః
కాష్ఠాగ్నివత్ప్రకాశేత ఆకాశే వాయు వచ్చరేత్ ॥ 30 ॥**

తిలమధ్యే = నువ్వుల మధ్యభాగమున; తైలం యథా = నూనెవలెను; క్షీరమధ్యే = పాలనడుమ; ఘృతం యథా = నేతివలెను; పుష్పమధ్యే = పూవులమధ్య; గంధః యథా = వాసనవలెను; ఫలమధ్యే = ఫలమునందు; రసో యథా = రుచివలెను; కాష్ఠా అగ్నివత్ = కట్టెయందగ్నివలె; ప్రకాశేత = ప్రకాశించును; ఆకాశే = ఆకాశము నందు; వాయువత్ = వాయువువలెను; చరేత్ = చరింపవలెను.

**శ్లో॥ తథా సర్వగతో దేహీ దేహమధ్యే వ్యవస్థితః ।
మనస్థో దేహినాం దేవో మనో మధ్యే వ్యవస్థితః ॥ 31 ॥**

తథా = అట్లే; సర్వగతః = సర్వవ్యాపియైన; దేహీ = జీవుడు, (దృశ్యమున్నంత సేపు జీవునకు సాక్షియనియు, దృశ్యమణిగి అంతర్ముఖవృత్తియున్నంతసేపు జీవునకు ప్రత్యగ్భూత్యయనియు, అంతర్ముఖవృత్తియు లయమైనచో జీవునకు బ్రహ్మమనియు పేళ్లు); దేహమధ్యే = సర్వదేహములందును; వ్యవస్థితః = శాస్త్రములచే నిరూపింప బడిన నియమప్రకారమున్నాడు; దేహినాం = జీవులయొక్క; మనస్థః = మనస్సు లందున్న; దేవః = దేవుడు; మనోమధ్యే = మనస్సులందు; వ్యవస్థితః = శాస్త్రనిరూపిత నియమప్రకారము గురుకీలునందున్నచో దెలియబడి యున్నాడని నిశ్చయమగును.

శ్లో॥ మనస్థం మనమధ్యస్థం మధ్యస్థం మనవర్జితమ్ ।

మనసా మన ఆలోక్య స్వయం సిద్ధ్యంతి యోగినః ॥ 32

మనస్థం = సర్వవ్యాపకుడు మనస్సునందు గూడ నున్నాడు; మన మధ్యస్థం = చిదాకాశ స్వరూపుడు మనస్సునకు లోపల వెలుపలగూడ నున్నాడు; మధ్యస్థం = సాక్షిస్వరూపుడు మనస్సుయొక్క యునికి లేములనూ గమనించుచు ఉదాసీనునివలె నున్నాడు; మనవర్జితం = బ్రహ్మము సంకల్పాత్మక మనస్సు లయమైనప్పుడు ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మాది నామరహితుడై యున్నాడు; మనసా = బ్రహ్మనుసంధాన మొనర్చు నిర్మలమైన తలంపుతో; మనః = సంకల్పాత్మక మనస్సును; స్వయం = స్వయంగా; ఆలోక్య = గురుసూటిచే చూచి; యోగినః = యోగులు; సిద్ధ్యంతి = సిద్ధిని పొందుచున్నారు.

శ్లో॥ ఆకాశం మానసం కృత్వా మనః కృత్వా నిరాస్పదమ్ ।

నిశ్చలం తం విజానీయాత్ సమాధిస్థస్య లక్షణమ్ ॥ 33 ॥

ఆకాశం = ఆకాశమును; మానసం = మనస్సునుగా; కృత్వా = చేసి; మనః = మనస్సును, (అస్పదం = చేయదగినది,) నిరాస్పదం = దేనిని జేయని దానిగా; కృత్వా = చేసి; నిశ్చలం = అఖండవస్తువు గనుక కదలని; తం = ఆ బ్రహ్మమును; విజానీయాత్ = ఎఱుగవలయును (ఇది); సమాధిస్థస్య = సమాధియందున్న వాని యొక్క; లక్షణం = చిహ్నము.

ఎంతకాలము మనకు శబ్దములు వినబడునో అంతకాలమును ఆకాశతత్త్వమునకు లోబడియున్నాము. బ్రహ్మనిష్ఠలో నెప్పుడు శబ్దములు గూడ వినబడవో అప్పుడయ్యాకాశతత్త్వము తనకు మూలమైన అహంకార తత్త్వమున లీనమగును. వ్యష్టియందలి అహంకారతత్త్వము మనస్సు.

శ్లో॥ యోగామృతరసం పీత్వా వాయుభక్ష స్సదా సుఖీ ।

యమమభ్యస్యతే నిత్యం సమాధి ర్బుత్సనాశకృత్ ॥ 34 ॥

యోగ+అమృతరసం = గురుసూటిలోనున్నప్పుడూరు ఊటను; పీత్వా = త్రాగి; వాయుభక్షః = ద్వంద్వము లనబడు రేచక పూరకములను సహజకుంభక మనెడు ఉదానవాయువుచే భక్షింపబడగా; సదాసుఖీ = నిత్యానంద స్వరూపుడై; యమం =

(సీతారామాంజనేయ సంవాదము 3-145 ప్రకారము దృశ్యమును జూచుచున్నట్టి దృక్పక్షరూపమైన బ్రహ్మమే తానగునట్టి యమమను యోగమును, అభ్యస్యతే = అభ్యసించవలయును; సోపానత్రయములో దేనినైనను సరే అభ్యసించినచో అట్టి స్థితికలుగును) ఇట్టి; సమాధిః = సమాధి; మృత్యునాశకృత్ = మృత్యువును నశింప జేయును, మృత్యుంజయత్వము నొసంగును.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వశూన్య మధశూన్యం మధ్యశూన్యం యదాత్మకమ్ ।

సర్వశూన్యం సా ఆత్మేతి సమాధిస్థస్య లక్షణమ్ ॥ 35 ॥

ఊర్ధ్వశూన్యం = ఊర్ధ్వభాగమగు తురీయము, మహాకారణమును గూడ లేనిదియు; అధశూన్యం = అధోభాగమగు స్థూలశరీరము, జాగ్రదవస్థయందు గూడ లేనిదియు; మధ్యశూన్యం = మధ్య భాగమగు సూక్ష్మకారణములను, స్వప్న సుషుప్తులు కూడ లేనిదియును; సర్వశూన్యం = ఆత్మకంటె నితరమైన అనాత్మయంతయు లేనిదియును, ఏదో; సః+ఆత్మ = అదియే ఆత్మ; ఇతి = అని; యథా = ఎప్పుడైతే; ఆత్మకం = అయ్యాత్మయే తానైయుండునో, అది; సమాధిస్థస్య = సమాధియందున్న వానియొక్క; లక్షణం = చిహ్నము.

శ్లో॥ శూన్యభావిత భావాత్మా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ 36 ॥

శూన్య = దేవునికంటె నితరమైన సర్వమును శూన్యమని; భావిత = భావింప బడిన పిమ్మట; భావ = ఏదియున్నదో; ఆత్మా = అయ్యాత్మయే తానైనచో; సర్వపాపైః = సమస్తపాపములచేత; ప్రముచ్యతే = విడువబడుచున్నాడు; సర్వకిల్బిషములును సూక్ష్మశరీరమున సంస్కారరూపమున నిల్చియుండును. సమాధియందు సూక్ష్మశరీరము శూన్యమైపోవును కనుక పాపములును నశించిపోవును.

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ అదృశ్యే భావనా నాస్తి దృశ్యమేత ద్విదశ్యతీ ।

అవర్ణమస్వరం బ్రహ్మ కథం ధ్యాయంతి యోగినః ॥ 37 ॥

అదృశ్యే = దృశ్యముగాని బ్రహ్మమునందు; భావనా = తలంచుట; నాస్తి = లేదు, వాక్ మనస్సులు అచ్చటికి పోనేలేవు; ఏతత్ దృశ్యం = కనబడుచున్న అనాత్మ

యగు ఈ దృశ్యప్రపంచమంతయు; వినశ్యతి = నశించునదే, ఇంద్రియ మనో
బుద్ధులకును భ్రాంతిజ్ఞానమగు నెఱుకకును గోచరించు సమస్తమును నశించునదియే
కనుక దీనిని ధ్యానించుటయే తప్పు; అవర్ణం = అక్షరము లేనట్టియు; అస్వరం =
స్వరమైన అచ్చుగూడ లేనట్టియు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, శబ్దతీత బ్రహ్మమును;
యోగినః = యోగులు; కథం = ఎట్లు; ధ్యాయంతి = ధ్యానము చేయుదురు?
చేయలేరనుట.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ ఊర్ధ్వపూర్ణ మధః పూర్ణం మధ్యపూర్ణం యదాత్మకమ్ ।

సర్వపూర్ణం యదాత్మేతి సమాధిస్థస్య లక్షణమ్ ॥ 38 ॥

ఊర్ధ్వపూర్ణం = ఊర్ధ్వమైన, శబలబ్రహ్మమువరకు నిండినదియును; అధః
పూర్ణం = అధోభాగపు టహంకార తత్త్వము వరకు నిండినదియును; మధ్యపూర్ణం
= మధ్యభాగపు మహదవ్యక్త తత్త్వములందును వ్యాపించినదియును; సర్వపూర్ణం
= సమస్తమైన పంచతన్మాత్ర పంచమహాభూతములందును, దత్కార్యము లందును
నిండి యున్నదియునైన; యత్ = యే; ఆత్మకం = ఆత్మయున్నదో; తత్ = అది;
ఆత్మ+ఇతి = ఆత్మయని, ఆ యాత్మయే తానగుటయే; సమాధిస్థస్య = సమాధి
యందున్న వానియొక్క; లక్షణం = చిహ్నము.

శ్లో॥ సాలంబస్యాప్యనిత్యత్వం నిరాలంబస్య శూన్యతా ।

ఉభయోరపి దోషత్వాత్ కథం ధ్యాయంతి యోగినః ॥ 39 ॥

సాలంబస్య = ఊతకలదానికి (ఆసరా కలదానికి, బ్రహ్మమును ఆసరా చేసికొని
యున్న అనాత్మకు); అపి = కూడ; అనిత్యత్వం = అనిత్యత్వమున్నది; నిరాలంబస్య
= వేఱొకదాని ఆసరాలేక స్వయముగానున్న ఆత్మకు; శూన్యతా = (ఆ బ్రహ్మమును
సమీపించుచుండగా అనాత్మస్వరూపములగు మనోబుద్ధ్యాదులకు) శూన్యత్వమున్నది;
ఉభయోః+అపి = రెండిండియందుకూడ; దోషత్వాత్ = దోష ముండుటవలన; యోగినః
= యోగులు; కథం = ఎట్లు; ధ్యాయంతి = ధ్యానించుచున్నారు? అనాత్మ దేవుని
సమీపమున జడములగును కనుక ఇవి బ్రహ్మమును ధ్యానింపలేవు.

శ్లో॥ హృదయం నిర్మలం కృత్వా చింతయిత్వా హ్యనామయమ్ ।

అహమేక మిదం సర్వమితి పశ్యేత్పరం సుఖీ ॥ 40

హృదయం = మనస్సును; నిర్మలం = నిర్మలముగా; కృత్వా = చేసి; (స్థూల శరీరముతో మిశ్రమమైన మలిన సూక్ష్మశరీరము మనస్సు, అట్లే మహాకారణముతో మిశ్రమమై తురీయగమనమున కనుకూలమైన నిర్మల సూక్ష్మశరీరము - బుద్ధి); అనామయం = (అమీనాతి అమయః. మీఞ్ హింసాయాం. అమీనాతి = హింసించునది, కనుక రోగమునకు ఆమయమని పేరు) రోగరహితమైన యీశ్వరుని; చింతయిత్వా = అనుసంధించి; అహం = నేను; ఏకం = ఒక్కడనే; ఇదం = ఈ; సర్వం = సమస్తమును; ఇతి = అని; (“సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అనెడు నాల్గవ సోపానసూత్ర ప్రకారము తెలిసికొని) పరం = సర్వోత్కృష్టమైన; సుఖీ = సుఖము గలవాడై (దేవునందు లీనమైనప్పటి సుఖమునకు మించిన సుఖము లేనేలేదు) పశ్యేత్ = (బ్రహ్మమును జ్ఞానదృష్టితో) చూడవలయును.

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ అక్షరాణి సమాత్రాణి సర్వేబిందు సమాశ్రితాః ।

నాదేన భిద్యతే బిందు స్సనాదః కేన భిద్యతే ॥ 41 ॥

సమాత్రాణి = ప్రాస్యదీర్ఘప్లవములతో కూడిన; అక్షరాణి = అక్షరములు; సర్వే = అన్నియు; బిందు = బుద్ధిని; సమాశ్రితాః = లెస్సగా నాశ్రయించినవి (సమష్టి బుద్ధియే మహత్తత్త్వము. దీనినే మహద్బ్రహ్మమనియు, శబ్దబ్రహ్మమనియు గ్రహింపుడు); బిందుః = బుద్ధి; నాదేన = నాదముతో; (తురీయముతో) భిద్యతే = భిన్నమగుచున్నది; సః = ఆ; నాదః = తురీయము; కేన = దేనిచేత; భిద్యతే = శిథిలమగును.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ అనాహతస్య శబ్దస్య తస్య నాదస్య యో ధ్వనిః ।

ధ్వనే రంతర్గతం జ్యోతిః జ్యోతి రంతర్గతం మనః

తన్మనో విలయం యాతి తద్విజ్ఞోః పరమం పదమ్ ॥ 42 ॥

అహతములు = ఉతుకుట, భోగించుట, చించుట- ఇవి లేనిది అనాహతము;
 అనాహతస్య = అనాహతమైన; శబ్దస్య = శబ్దముయొక్క మరియు (శబ్దబ్రహ్మమైన
 బుద్ధినుండి వచ్చెడు బోధాప్రవాహమే శబ్దము) తస్య = ఆ; నాదస్య = శబ్దబ్రహ్మము
 యొక్క; ధ్వనిః = మ్రోతము, ఇంకను; ధ్వనేః = మ్రోతయొక్క; అంతః = లోపలి
 భాగమును; గతః = పొందిన; జ్యోతిః = వెలుగు (బోధా ప్రవాహపు మ్రోతనుండి
 వివేకము గలుగును, ఈ వివేకమే జ్యోతి) వెండియు, జ్యోతిః+అంతర్గతః = వివేకపు
 అంతర్భాగము నొందిన; మనః = మనస్సు, మరల; తత్ = ఆ; మనః = మనస్సు;
 విలయం = లీనత్వమును; యాతి = పొందుచున్నది (గురుసూటిచే అమనస్క
 మేర్పడును) తత్ = అదియే (లీనమైనపుడేది యుండునో అదియే) విష్ణోః = సర్వవ్యాపక
 బ్రహ్మము యొక్క; పరమం = ఉన్నతోన్నతమైన; పదం = స్థానము (పరమపదము).

శ్లో॥ ఓంకార ధ్వని నాదేన వాయోః సంహరణాంతికమ్ ।

నిరాలంబం సముద్ధిశ్య యత్ర నాదో లయం గతః ॥ 43 ॥

వాయోః = వాయువుయొక్క; సంహరణ+అంతికం = లీనము అగువరకు;
 యత్ర = ఎచ్చటనైతే; నాదః = తురీయము; లయంగతః = లీనమునొందునో; తత్ర
 = అచ్చట; ఓంకారధ్వని నాదేన = ఓంకారధ్వనియగు తురీయమనబడు గురుకీలు
 చేత; నిరాలంబం = అమనస్కస్థితిలో అంతర్ముఖవృత్తికి గోచరించిన బ్రహ్మమును;
 సం+ ఉద్ధిశ్య = లెస్సగా నుద్దేశించి, బ్రహ్మనుసంధాన మొనరించవలయును.

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ భిన్నే పంచాత్మకే దేహే గతే పంచసు పంచధా ।

ప్రాణై ర్విముక్తే దేహేతు ధర్మాధర్మౌ క్వగచ్ఛతః ॥ 44 ॥

పంచసు = ఐదుస్థానములందు; పంచధా = ఐదువిధములుగా; గతే = పొంది
 యున్న; పంచాత్మకే = ఐదైదుస్వరూపమైన; దేహే = దేహము; భిన్నే = అత్మకంటె
 భిన్నత్వము నొందుచుండగా; ప్రాణైః = ప్రాణములచేత; దేహేతు = దేహము; విముక్తే
 = విడుదలనొందుచుండగా; ధర్మాధర్మౌ = సుకృత దుష్కృతములు; క్వ = ఎక్కడకు;
 గచ్ఛతః = పోవుచున్నవి.

అండాండ పిండాండ బ్రహ్మాండ విచారరీతిగా, బ్రహ్మాండమునందు ఐదుచోట్లనే స్థానములున్నవి. బ్రహ్మవిచారమంతయు నయ్యైదుచోట్లనే నిరూపింపవలయును. వాయులీన మగుచునుండగా దేహముగూడ విడుదలయగుచున్నది.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ ధర్మాధర్మౌ మనశ్చైవ పంచభూతాని యాని చ ।

ఇంద్రియాణి చ పంచైవ యాశ్చాన్యః పంచదేవతాః ॥ 45 ॥

శ్లో॥ తాశ్చైవ మనసా సర్వే నిత్య మేవాభిమానతః ।

జీవేన సహ గచ్ఛంతి యావత్తత్త్వం న విందతి ॥ 46 ॥

ధర్మాధర్మౌ = ధర్మాధర్మములను; మనః + చ + ఏవ = మనస్సును; యాని = (బ్రహ్మాండ స్థానమున నిరూపించిన) ఏ ; పంచభూతాని = పంచభూతములను; పంచ = ఐదు; ఇంద్రియాణి చ = పంచభూత స్థానములగు జ్ఞానేంద్రియములను; యాః చ = ఏ; అన్యః = ఇతరములైన; పంచదేవతాః = బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర ఈశ్వర సదాశివులనబడు-సద్యోజాత వామదేవ అఘోర తత్పురుష ఈశానముల అధిదేవత లను; మనసా = మనస్సుతోగూడ; తాః చ = ఆ; సర్వే = శాస్త్రసంబంధమై శరీరములో నున్నవనియు; నిత్యమేవ = ఎల్లప్పుడును; అభిమానతః = అభిమానముగలిగి యుండుటవలన; తత్త్వ = యధార్థమును; యావత్ = ఎంతవఱకు; న విందతి = ఎఱుంగడే; తావత్ = అంతవఱకు; జీవేన సహ = జీవునితోగూడ; గచ్ఛంతి = పోవుచున్నవి; బంధములో పడునదియు, ముక్తి నొందునదియు చిదాభాసుడే.

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ స్థావరం జంగమంచైవ యత్కించిత్సచరాచరమ్ ।

జీవా జీవేన సిద్ధ్యంతి స జీవః కేనసిద్ధ్యంతి ॥ 47 ॥

యత్ = ఏ; కించిత్ = కొంచెమైన; స్థావరం = స్థావరమును; జంగమం = జంగమమును; అగు, చర = చరములతోను; అచర = అచరములతోను; న =

కూడిన; జీవాః జీవులు, జీవేన = జీవత్వముతో; సిద్ధ్యంతి = సిద్ధించుచున్నవి; (అచ్చులు చరములనబడు జంగమములు, హల్లులు అచరములనబడు స్థావరములు సంకల్పములును, పలుకులును, అక్షరములును ఈ చరాచరములే. నామముల కివియే మూలములు. నామములనుండి రూపము లేర్పడును) సః జీవః = ఆ జీవుడు; కేన = దేనితో; సిద్ధ్యతి = సిద్ధించుచున్నాడు.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ ముఖనానికయో ర్మధ్యే ప్రాణస్సంచరతే సదా ।

ఆకాశః పిబతి ప్రాణం స జీవః కేన జీవతి ॥ 48 ॥

ముఖనానికయోః = నోటియొక్కయు; ముక్కుయొక్కయు, మధ్యే = నడుమ; ప్రాణః = ప్రాణము; సదా = ఎల్లప్పుడును; సంచరతే = సంచరించుచున్నది; (పంచీకరణ ప్రకారమేర్పడిన పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశ పంచకములు శ్వాస పరిమితి ప్రాణమునకు తక్కువగుచుండగా క్రమక్రమమున జడములగును. పిమ్మట ఈ వాయువు మనస్సుతో కలిసి ఆపోస్థానమునందలి సుషుమ్న యందు ప్రయాణము జేయుచుండగా క్రమక్రమముగా జ్ఞానసహస్రార శిఖాపశ్చిమ చక్రములను దాటు చున్నపుడు మనోబుద్ధి జీవేశ తత్త్వముల దాటి తుదకు విశుద్ధ చక్రస్థిత కైవల్యమున లీనమగును.) ఇట్టి స్థితిలో, ఆకాశః = ఆకాశము; ప్రాణం = ప్రాణమును; పిబతి = త్రాగుచున్నది; పృథివీస్థానమునందలి వాయువును ఆకాశము మ్రింగును. మఱియును ఇదే వాయువు ఆపోస్థానమున జేరినపుడు చిదాకాశ మివ్వాయువును మ్రింగును. మ్రింగబడుచున్న వాయువునుబట్టి ఆయా స్థానములందున్న యింద్రి యాదులు జడములగుచుండును. ఇట్టి స్థితిలో జీవత్వముపోయి, బ్రహ్మత్వము సిద్ధించి యుండును కనుక, ఇయ్యనాత్మ వస్తువులుండగా జీవత్వముపోయి బ్రహ్మత్వము దేహమునందు నిలిచియుండును కనుక, సః జీవః = ఆ జీవుడు; కేన = ఎవనిచేత; స జీవతి = జీవించును (జీవింపడనుట).

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ బ్రహ్మాండవ్యాపితం వ్యోమ వ్యోమ్నా చావేష్టితం జగత్ ।

అంతర్బహిశ్చ తద్వ్యోమ కథం దేవో నిరంజనః ॥ 49 ॥

(విశ్వం వ్యయతి సంవృణోతీతి వ్యోమ. న. వ్యోజ్ సంవరణే. విశ్వం = విశ్వమును;
వ్యయతి = సంవృణోతి = వ్యాపించునది; ఇతి = కనుక; వ్యోమ = వ్యోమము;
వ్యోమ = బ్రహ్మాండమంతయు వ్యాపింపబడియున్నది; వ్యోమ్నాచ = ఆకాశము
చేతనుగూడ; జగత్ = (గచ్ఛతీతి జగత్. త. న, గమ్లుగతౌ గచ్ఛతి = పోవునది;
ఇతి = కనుక; జగత్ = జగత్తు; గమ్యతే జనైరితి జగతీ, ఈ. నీ. జనైః = జనులచేత;
గమ్యతే = పొందబడునది, ఇతి జగతీ); ప్రపంచము, అవేష్టితం = వ్యాపింపడినది;
తత్ = ఆ; వ్యోమ = ఆకాశము; అంతర్బహిష్ఠ = లోపల వెలువల; వర్తతే = ఉన్నది;
దేవః = దేవుడు; కథం = ఎట్లు; నిరంజనః = దోషములేనివాడు; స్యాత్ = అగును.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ ఆకాశోహ్యవకాశశ్చ ఆకాశవ్యాపితం చ యత్ ।

ఆకాశస్య గుణశ్శబ్దో నిశ్శబ్దో బ్రహ్మ ఉచ్యతే ॥ 50 ॥

యత్ = ఏదైతే; ఆకాశ = ఆకాశముచే; వ్యాపితం = వ్యాపింపబడినదే; తత్
= ఆ; ఆకాశస్య = ఆకాశమునకు; శబ్దః = శబ్దము; గుణః = గుణమైయున్నది;
నిశ్శబ్దః = శబ్దరహితమే; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమని; ఉచ్యతే = చెప్పబడును; హి =
ప్రసిద్ధముగా; ఆకాశః = ఆకాశము; అవకాశః + చ = ఎడము అగును; సమాధిలో
నెప్పుడు శబ్దములుగూడ వినబడవో అప్పుడాకాశమును దాటిన వారమై యున్నాము.

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ దంతోష్ఠతాలు జిహ్వనా మాస్పదం యత్ర దృశ్యతే ।

అక్షరత్వం కుత స్తేషాం క్షరత్వం వర్తతే తదా ॥ 51 ॥

యత్ర = ఎచ్చటనైతే; దంతః = పండ్లు; ఓష్ఠ = పెదవులు; తాలు = దోడలు;
జిహ్వనా = నాలుక అనబడు ఇయ్యవయవములకు; అక్షరత్వం = అక్షరత్వ మనబడు
శబ్దత్వము, (లోపల అనుకొన్నపుడును, బయటికి అనునప్పుడు ఇయ్యక్షరత్వమే,
పై అవయవములకు, ఆసమంతతః పద్యతే ఇతి ఆస్పదం; అసమంతతః =
అంతట; పద్యతే = పొందబడునది; ఇతి = కనుక, ఆస్పదం); ఆస్పదం = స్థానముగా;

దృశ్యతే = కనబడుచున్నదో; తేషాం = ఆ పలుకులును; సంకల్పము లును
స్వరూపముగా గల అక్షరములకు, సదా = ఎల్లప్పుడును; క్షరత్వము = నాశనత్వము;
కుతః = ఎందువలన; వర్తతే = అగుచున్నది?

శ్రీ భగవానువాచ :

**శ్లో॥ అఘోష మన్యంజన మక్షరం
చాప్యతాలు కంఠోష్ఠమ నాసికం చ ।
అరేఘ జాతం పర మూష్మవర్జితం
తదక్షరం నక్షరతే కథం చిత్ ॥ 52 ॥**

సంకల్పము లెప్పుడు లేవో అప్పుడు అనుకొనుటయే లేదు.
అనుకొనుటకు గాని, అనుటకుగాని అక్షరములుండవలయును. నిస్సంకల్ప
స్థితిలో అక్షరములు లేవు. అయ్యక్షరముల కెన్నియో పేర్లున్నవి. అక్షరములే
లేనప్పుడు అయ్యక్షరజాతులును బ్రహ్మానందమునందు లీనమగును.

అఘోషం = (హాల్) ఘోషసంజ్ఞలేనిదియును; అన్యంజనమ్ = (హల్)
న్యంజనములు కానిదియును; అస్వరం = (అచ్) అచ్చులుకానిదియును, అతాలుకం
ఓష్ఠం = (ఇచుయశానాం) తాలవ్యములు కానిదియు; (అకుహని వర్జనీయానాం)
కంఠ్యములుగానిదియు, (ఉపూపధ్మానీయానాం) ఓష్ఠజములుగానిదియు, అనాసికం
చ = (నాసికానుస్వారస్య) అనుస్వారము లేనిదియు; అరేఘజాతం = రకారముచే
పుట్టబడనిదియు; ఊష్మవర్జితః = (శల్) ఊష్మములు కానిదియును; పరం =
సర్వోత్కృష్టమైనదియును, అగు; తత్ = ఆ; అక్షరం = నాశనములేని బ్రహ్మము;
కథంచిత్ = ఏ విధముగను; న క్షరతే = నాశనమునొందదు.

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ జ్ఞాత్వా సర్వగతం బ్రహ్మ సర్వభూతాధివాసితమ్ ।

ఇంద్రియాణాం నిరోధేన కథం సిద్ధ్యంతి యోగినః ॥ 53

యోగినః = యోగులు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును; సర్వభూత+అధివాసితం = సర్వభూతములందున్న దానిగను; సర్వగతం = అంతటవ్యాపించిన దానిగను; జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని; ఇంద్రియాణాం = ఇంద్రియములయొక్క; నిరోధేన = నిగ్రహము చేత; కథం = ఎట్లు; సిద్ధ్యంతి = సిద్ధిని బొందుచున్నారు?

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం నిరోధేన దేహే పశ్యంతి మానవాః ।

దేహే నష్టే కుతోబుద్ధిః బుద్ధినాశే కుతో జ్ఞాతా ॥ 54 ॥

మానవాః = మనుష్యులు; ఇంద్రియాణాం = ఇంద్రియముల యొక్క; నిరోధేన = నిగ్రహముచేత; దేహే = దేహమునందు; (బ్రహ్మమును) పశ్యంతి = చూచుచున్నారు, (శ్వాసపై నిగా యుంచగా క్రమక్రమముగా శ్వాస పరిమితి తక్కువగుచు నుండగా దేహము జడమగుచునుండును. పూర్తిగా శ్వాస నిలిచిపోయినపుడు దేహము సంపూర్ణముగా జడమై పడిపోవును.) ఇట్లు; దేహే నష్టే = దేహముజడమగుచుండగా; బుద్ధిః = బుద్ధి; కుతః = ఎక్కడిది? దేహము జడమైన పిమ్మట కుండలినీ శక్తియు, సంకల్పశక్తియు, మనస్సును, బుద్ధియు క్రమక్రమముగా జడములగును; బుద్ధినాశే = బుద్ధిలయమగుచుండగా; జ్ఞాత = తెలిసికొను తెలివి; కుతః = ఎక్కడిది? ఎఱుకయులయమై బ్రహ్మముమాత్రమే మిగిలియుండును.

శ్లో॥ తావదేవ నిరోధస్యా ద్యావత్తత్త్వం న విందతి ।

విదితేతు పరేతత్త్వే ఏకమేవానుపశ్యతి ॥ 55 ॥

యావత్ = ఎంతపర్యంతము; తత్త్వం = యధార్థమును; నవిందతి = ఎఱుగడో; తావత్+ఏవ = అంతవఱకే; నిరోధః = నిగ్రహము; స్యాత్ = ఉండ వలయును; పరేతత్త్వే = యధార్థమైన బ్రహ్మతత్త్వము; విదితే = తెలియబడిన పిమ్మట; ఏకమే+ఏవ = ఒకే బ్రహ్మమునే; అనుపశ్యతి = అనుసరించి చూచు చున్నాడు; సంకల్పములతో నిర్మితమగు తోపికలచే తనలోని బ్రహ్మమావరింపబడును. కనుక సంకల్పము లణగు వఱకు గురుకీలులో నుండవలయును. సంకల్పము లణగినపిమ్మట బ్రహ్మముయొక్క యధార్థ తత్త్వము తెలియబడును. అటుపిమ్మట అనాత్మవస్తువులన్నియు జడములై పడియుండును. ఏకమై, సర్వవ్యాపకమైన బ్రహ్మమును తనంతకుతానే చూచుచుండును.

శ్లో॥ నవచ్ఛిద్రాన్వితా దేహః స్రవంతి గళికా ఇవ ।

నైవ బ్రహ్మ న శుద్ధః స్యాత్పుమాన్ బ్రహ్మ న విందతి ॥ 56 ॥

దేహః = దేహములు; నవ + చ్ఛిద్ర + అన్వితాః = తొమ్మిది రంధ్రములతో కూడినవి; గళికా+ఇవ = ఓటికుండలవలె; స్రవంతి = స్రవించుచున్నవి; ఇంద్రియములు స్థూలశరీరపు తొమ్మిది గోళకములనుండి పోవుచున్నవి, ఇందువలన; బ్రహ్మ = బ్రహ్మము; న శుద్ధః స్యాత్ = శుద్ధమైనది కాదని; న + ఏవ = కానే కాదు. మఱి యేమనిన; పుమాన్ = ఇంద్రియలోలుడైన పురుషుడు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును; న విందతి = పొందకున్నాడని భావము.

శ్లో॥ అత్యంత మలినో దేహో దేహీచాత్యంతనిర్మలః ।

ఉభయో రంతరం జ్ఞాత్వా కస్య శౌచం విధీయతే ॥ 57 ॥

దేహః = దేహము; అత్యంతమలినః = ఎక్కువరోతది; దేహీ = దేహము నందున్న దేవుడు; అత్యంతనిర్మలః = ఎక్కువ పరిశుద్ధుడు; ఉభయోః = ఈ దేహీ దేహములయొక్క; అంతరం = భేదమును; జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని; కస్య = దేనికి; శౌచం = పరిశుద్ధత; విధీయతే = విధింపబడుచున్నది? బ్రహ్మమున లీనమగుటయే శౌచము, అనాత్మలో మునిగిపోవుటే మాలిన్యము.

శ్లో॥ పరా వృక్షేషు సంజాతా పశ్యంతీ విహగేషుచ ।

మధ్యమా పశువక్త్రేషు మనుష్యేషు చ వైఖరీ ॥ 58 ॥

వృక్షేషు = వృక్షములందు; పరావాక్కు, సంజాతా = పుట్టెను, మహాకారణమున పరావాక్కున్నది; విహగేషు చ = పక్షులందు; పశ్యంతీ చ = పశ్యంతీ వాక్కున్నది; పరావాక్ = గ్రహించి జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొను వాక్కు; పశ్యంతీవాక్ = చూచి కనిపెట్టు వాక్కు; పశువక్త్రేషు = పశుముఖములందు; మధ్యమా = మధ్యమా వాక్కున్నది; ఆకలితో మలమలమాడుచున్నను, ఆవులు, జింకలు మధురసంగీతాది ధ్వనులను తమ యెదుటనున్న మంచి అహారమునుగూడ మఱచి వినును; మనుష్యేషు = మనుష్యులందు; వైఖరీ = వైఖరీ వాక్కున్నది; స్థూలమున వైఖరీ, సూక్ష్మమున

మధ్యమా, కారణమున పశ్యంతీ, మహాకారణమున పరావక్కును నుండును. నఱుకబడిన చెట్లు బ్రతికినట్లు మహాకారణమున్నంత కాలమును స్థూలసూక్ష్మము లనబడు కొమ్మలు చచ్చినను మరల జన్మములు వచ్చుచుండుటచే పృథివీ స్థానమున పరావక్కున్నది. రామాయణమున సీతను కనిపెట్టిన సంపాతిని బట్టి, కారణమున పశ్యంతీ వాక్కున్నది. మనోవేగము తక్కువగుచుండగా పశ్యంతి వాక్కు వృద్ధియగు చుండును. హరిణాదులకు మధురశబ్ద గ్రహణాభిలాషయున్నట్లు సూక్ష్మశరీరమునకు శబ్దమే ఆహారమగుటచే మధ్యమ వాక్కునాకాశస్థానమున నున్నది. నానా విధములగు అక్షరోచ్చారణమగు చైఖరీ వాక్కు స్థూలమున ఆపోస్థానమున నున్నది. ఇవి గురు రహస్యములు.

ఓం తత్పదితి, శ్రీమదుత్తరగీతాసూపనిషత్సు,
బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
సమాధినిరూపణయోగోనామ
ప్రథమోఽధ్యాయః ॥

